

Domen Kušar: PLANINSKE KOČE V SLOVENSKEM VISOKOGORJU – MED TRADICIJO IN PRIHODNOSTJO

MOUNTAIN HUTS IN SLOVENIAN HIGHLANDS – BETWEEN TRADITION AND THE FUTURE

DOI:

<https://dx.doi.org/10.15292/IU-CG.2018.06.054-059>

UDK: 728.61 ■ SUBMITTED: September 2019 / REVISED: September 2019 / PUBLISHED: October 2019

1.02 Pregledni znanstveni članek / Review Article

UVODNIK
EDITORIAL
ČLANEK
ARTICLE

RAZPRAVA

DISCUSSION

RECENZIJA

REVIEW

PROJEKT

PROJECT

DELAVNICA

WORKSHOP

NATEČAJ

COMPETITION

PREDSTAVITEV

PRESENTATION

DIPLOMA

MASTER THESIS

IZVLEČEK

Prispevek obravnava planinske koče v slovenskem visokogorju. Gre za specifične stavbe glede na svoj nastanek, namen, čas uporabe in drugo. V zadnjem obdobju novih gradenj praktično ni bilo, več je bilo le energetskih in ekoloških sanacij. V večini primerov gre za starejše stavbe, potrebnih prenov ali celo zamenjav. Zanimivo je, da smo v zadnjem času priča kvalitetnim rešitvam novih bivakov po slovenskih gorah. Glede na razvoj v sosednjih alpskih državah, kjer so zgradili nekaj povsem novih koč (na mestu starih), ki so tako tehnološki kot tudi arhitekturni presežki, želimo ugotoviti stanje naših koč. S pomočjo različnih kategorij kot so nadmorska višina, leto izgradnje in prenov, velikostjo, dostopnostjo in oblikovanjem stavb smo skušali izluščiti nekatere značilnosti, ki so predstavljene v nadaljevanju.

KLJUČNE BESEDE

arhitektura, planinske koče, Slovenija, visokogorje

ABSTRACT

The article is about mountain huts in the Slovenian highlands. These buildings are specific according to: origin, purpose, time of use, etc. In these area of highlands there were practically no new project in the last few decades. There were only some small interventions in the field of energy efficiency and ecology. In most cases, these buildings are old. They need to be renovated or even replacement. It is interesting that some quality solutions for new bivouacs in the Slovenian mountains have been made. Considering the developments in the neighbouring Alpine countries, where they replaced some old huts with new ones, which they have both technological and architectural surpluses, we want to determine the condition of our huts. With the help of various categories such as elevation, year of construction and renovation, size, accessibility and design of buildings, we tried to extract some of the important features that are presented below.

KEY WORDS

architecture, highland, mountain huts, Slovenia

Slika 1: Obnovitvena dela na domu Z. Jelinčiča na Črni prsti. Dom je nastal iz nekdanje obmejne vojaške stavbe (foto: avtor).

1. UVOD

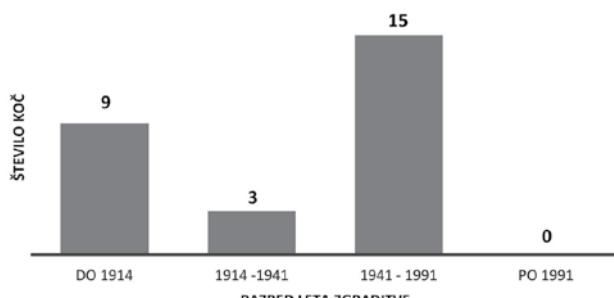
Visokogorski svet obsega najvišje predele Slovenije. Gre za obširna področja Julijskih Alp, Kamniško-Savinjskih Alp, Karavank in nekaterih najvišjih vrhov sredogorja. Visokogorje predstavlja področje, kamor človek zaradi zahtevnih pogojev v preteklosti ni zahajal pogosto, prav tako pa se tam tudi ni naseljeval. Človekova dejavnost je bila omejena na občasno bivanje v času poletne paše, lova ali izkorisčanja rudnega bogastva.

Pojav gorskega turizma pred okoli 150 leti je narekoval gradnjo ustreznih prenočitvenih zmogljivosti v visokogorju. Najstarejša planinska koča v vzhodnih Alpah naj bi bila Salmhütte pod Grosglocknerjem, ki je bila postavljena 1799. Prvotna koča se je ohranila le eno leto, današnja je bila končana leta 1929 in dobila prizidek leta 2017 (Salmhütte, 2017). Pri nas je bila prva planinska koča oz. zavetišče na Podih pod Triglavom postavljena leta 1871 (Mikša in Zorn, 2018; Strojin, 2003). Žal je kasneje propadla. Šest let kasneje (1877) je na tem mestu DÖAV (Deutsch Österreichische Alpen Verein – Nemško avstrijsko planinsko društvo) postavilo novo kočo (Eržen, 2019, str. 18). Postavljanje planinskih zavetišč je na ozemlju današnje Slovenije sovpadalo tudi z narodnostnim prebujanjem in bojem za prevlado slovenskega jezika v gorah. Velik vpliv na gradnjo planinskih koč pri nas je imela prva svetovna vojna in spremembra meje po njej. V tem času so zgradili veliko poti, žičnic in stavb za potrebe vojske in kasneje nadziranje meje. V mirnem času, zlasti po II. svetovni vojni, so kar nekaj teh stavb spremenili v planinske koče.

Oblika koč je večinoma posnemala tipologijo stavb v dolini, seveda v bolj skromni obliki. To je narekovala težavnost gradnje in okolje, v katerem so stale. Preprosta zavetišča so bila zgrajena

Graf 1: Število koč glede na leto postavitve.

LETO ZGRADITVE KOČ

iz lokalnega materiala po vzoru pastirskih zavetišč ali pa so bile pastirske stavbe spremenjene v planinske koče. Z razvojem turizma se je večalo tudi število planinskih koč. Razvoj sta prekinili obe svetovni vojni z uničenjem nekaterih koč. Po drugi strani so zlasti med 1. svetovno vojno bili napravljeni vojaški objekti, ki so bili pozneje preurejeni v planinske koče. Pri nas je bilo največ koč narejenih v letih pred 1. sv. vojno in v času po 2. svetovni vojni (Graf 1). V zadnjih desetletjih gradnje novih planinskih koč v visokogorju ni. Razlogov je več. En razlog je obstoječa, relativno gosta mreža koč, ki večinoma zadostujejo trenutnim potrebam. Drugi razlog so območja zaščitene narave (narodni in drugi parki), kjer je gradnja koč prepovedana ali zelo omejena. Tretji razlog je povezan z velikimi stroški gradnje in vzdrževanja koč v visokogorju, kjer sezona običajno traja le nekaj mesecev.

Večina sedanjih koč je relativno stara, saj so bile v povprečju postavljene pred več kot petdesetimi leti. Koče se je ves čas vzdrževalo, obnavljalo, predelovalo, povečevalo (slika 1). V zadnjih desetletjih je bil poudarek na izboljšanju preskrbe z energijo in zmanjševanju onesnaževanja. V ta namen so lahko lastniki koristili tudi evropska sredstva in sredstva za čežmejno sodelovanje. Tudi zunanjja podoba se je spreminala, tako da je le redkokatera koča takšna, kot je bila ob nastanku.

Tudi drugod po Alpah se srečujejo s problemi vzdrževanja starih koč oziroma gradnjo nadomestnih koč. Ena starejših koč je Olpererhütte v Avstriji, ki je bila postavljena leta 1881. Zaradi zahetov po modernizaciji in varstvu pred požarom, ki jih stara koča ni mogla izpolnjevati, so kočo ob sto petindvajset letnici leta 2006 porušili in naslednje leto postavili novo (Olpererhütte). Podobno so v nemškem Wettersteingebirgu leta 2013 podrli staro Höllentalangerhütte (1381 m) in jo v letih 2014-15 nadomestili s polnoma novo, drugačne oblike (Gesell, 2015). Spomin na staro je ostal v leseni zunanjji oblogi. Nova koča sodi med 10 najlepših bavarskih planinskih koč (Pärsch, 2017). Podobno so storili Švicarji, ki so namesto več kot 100 let stare koče Monterossa leta 2009 postavili sodobno, praktično energetsko samozadostno in ekološko neoporečno, leseno, prefabricirano planinsko kočo, s futuristično fasado v obliki kristala (Girardier, 2015).

Za razliko od planinskih koč so bili v zadnjem času zamenjani nekateri bivaki v visokogorju. Ti so bili sodobno oblikovani, uporabljena je bila najnovejša tehnologija, zlasti plošče iz križnolepljenega lesa. Nekateri novi bivaki so bili tudi nagrajeni kot kvalitetna arhitektura (Kajzelj, 2019, str. 22). Žal pri prenovah planinskih koč ne moremo govoriti o arhitekturnih presežkih.

Razlogov za to je več. Verjetno je glavna razlika med sodobnimi bivaki in prenovljenimi kočami ta, da so bivaki bistveno manjše stavbe, kar pomeni, da za njihovo izvedbo niso potreben veliki finančni vložki. Poleg tega večina koč obratuje le nekaj mesecev poleti, v ostalem delu leta pa so zaprte in ne prinašajo dohodka. Tu je potrebno omeniti tudi planinsko miselnost pri nas, kjer so poti označene in zato ni potrebno najeti vodnika, prav tako je brezplačna gorska reševalna služba, v koči lahko jemo s seboj prinešeno hrano itd. Ob tem je potrebno vedeti, da so bolj oblegane koče tiste na bolj atraktivnih lokacijah (okolica Triglava...). Te se lažje (ekonomsko) vzdržujejo, ostale pa teže. Vzdrževanje t.i. »planinskega turizma« tako sloni na prostovoljnem delu mnogih ljudi po številnih planinskih društvih, ki skrbijo za urejenost poti, obnovitvena dela na kočah in podobno. Zato je denarja že za vzdrževanje malo, misliti o novogradnji pa je skoraj greh. V turistično bolj razvitih predelih Alp (Italija, Avstrija, Švica ...) so posamezni deležniki turistične ponudbe bolj povezani in se medsebojno podpirajo, oziroma podpirajo tudi finančno manj perspektivne dejavnosti, ki pa so potrebne za delovanje območja kot celote.

Uničenje koč zaradi plazu (Dolič) in požarov (Korošica, Okrešelj), ki smo jima bili priče v bližnji preteklosti, lahko pomenijo samozraševanja stroke in vseh deležnikov, kako graditi (obnavljati) planinske koče. Prvo uničeno kočo so obnovili na mestu stare, kljub opozorilu strokovnjakov, da je lokacija zaradi plazov nepriemerna. Žal tega niso upoštevali in niso postavili nove koče nekaj sto metrov višje na varni lokaciji (Kajzelj, 2019, str. 26). Obnova pogorele koče na Korošici (trenutno je narejen projekt) k sreči ni šla v smeri ponovne zgraditve enake koče, pač pa kaže, da bodo postavili sodobno stavbo. Razlog za tako dejanje je tudi v tem, da obstoječa koča ni bila arhitekturni presežek, poleg tega se ni zgledovala po »arhitekturi« bližnjih pastirskih planin oziroma doline, hkrati pa tudi ne stoji v narodnem ali naravnem parku.

Ta dva primera kažeta kompleksnost oziroma anarhičnost stanja na tem področju pri nas. Prav zato smo analizirali planinske koče v visokogorju in skušali določiti značilnosti obstoječih planinskih koč. Analiza sedanjega stanja lahko odgovori na vprašanje ali skupne značilnosti slovenskih planinskih koč sploh obstajajo in bi jih bilo treba upoštevati tudi v prihodnje ali ne? Primerjava z nekaterimi uspešnimi primeri iz alpskega sveta v tujini pa bi skušala določiti smernice nadaljnjega razvoja. Rezultati bodo uporabni za prostorske načrtovalce občin, zavodov, arhitekte ter člane planinskih društev, ki načrtujejo prenove obstoječih ter morebitne gradnje novih planinskih koč.

2. METODA:

Geografska opredelitev visokogorja ni enotna (Gams, 2002). Gozdna meja kot eden poglavitnih kriterijev za opredelitev visokogorja v Sloveniji, se spreminja od nekaj čez 1400 m do okoli 1900 m nadmorske višine (v nadaljevanju: m.n.v.). Odvisna je od lege, reliefa, padavin, podlage... Bolj natančen je Planinski terminološki slovar, ki arbitarno opredeli visokogorje kot svet, ki v naših geografskih širinah sega nad 2000 m.n.v. (Humar, 2002). Planinska zveza Slovenije, ki je s svojimi članicami (društvi) lastnica koč, v svojih dokumentih večkrat uporabi besedo »visokogorje«, vendar je podrobno ne opredeli. Pri opisu, kaj pomeni izraz planinska koča, se izrazu visokogorje izogiba. Kategorizacija koč sledi Pravilniku o planinskih kočah, bivakih in planinskih učnih središčih (2017), ki koče razvrsti v tri kategorije. Kategorizacija je odvisna od lege koče, zlati pa od dostopnosti za obiskovalce in oskrbo. Koče I. kategorije so tiste, ki se nahajajo v Julijskih Alpah, Karavankah, Kamniško-Savinjskih Alpah in na Snežniku. Do njih je možen le peš dostop (vsaj 1 uro hoje),

prav tako pa po cesti ni možen dovoz za oskrbo. Kategorizacijo koče opravi komisija. V obravnavanem prispevku smo se, ne glede na določila Planinskega terminološkega slovarja, omejili na koče, ki so na nadmorski višini nad 1600 m.n.v. in to ne glede na dostopnost. Ta višina je v naših gorah blizu meje dostopnosti s terenskimi vozili kot najbolj enostavnega načina za oskrbo koč. Po podatkih PZS (2019) je v Sloveniji 161 planinskih koč in zavetišč ter 17 bivakov. Ker v praksi pri nas ni razlike med zavetiščem in kočo (Gomiščkovo zavetišče na Krnu je npr. v bistvu planinska koča) smo obravnavali obo tipa. Od 161 koč in zavetišč jih kar 134 leži pod 1600 m.n.v. Od teh, nižje ležečih planinskih koč, jih samo devet ni dostopnih z vozili. Sedem od teh devetih pa ima oskrbo urejeno s tovorno žičnico. Dostop z vozili ali žičnico pomeni lažji dovoz materiala in izvedbo prenove. Po drugi strani so nižje ležeče koče bolj vpete v lokalno arhitekturno krajino oziroma so v odnosu z njo, kar se odraža tudi v njihovi podobi. Planšarska naselja, kot primer arhitekture v naših planinah, segajo do okoli 1600 m.n.v. in so del arhitekturne krajine, ki jo Mihelič in sod. (2015) opredeli kot prostorsko enoto, ki ima zaradi posebnih geografskih, podnebnih ... in drugih okoliščin podobne arhitekturne značilnosti in razpoznavno identiteto. Ta identiteta stavb se je razvila skozi zgodovino in večinoma zajema uporabo lokalnega gradiva, likovnega izročila in obrtno-tehniškega znanja prebivalcev. Koče v visokogorju so praviloma zelo oddaljene od ostalih stavb in teže dostopne. Zato je v obravnavanih kočah, ki vse ležijo nad 1600 m.n.v., težko govoriti o sestavnem delu arhitekturne krajine, četudi so ponekod opazni vplivi arhitekturnega izročila doline. Po podatkih Planinske zveze Slovenije (Planinska zveza Slovenije, 2019) je koč, ki ležijo nad 1600 m.n.v. 27, od tega 18 v Julijskih Alpah, 4 v Kamniških in Savinjskih Alpah, 4 v Karavankah in ena na Snežniku. Ne glede na to, da je Kocbekov dom na Korošici pogorel in ga praktično ni več, smo ga vseeno vzeli v obravnavo. Podatki o kočah so bili pridobljeni na spletnih straneh Planinske zveze Slovenije (Planinska zveza Slovenije, 2019), iz člankov v Planinskem vestniku (di Bartolomeo, 2018; Strojin, 2003) in ogledih večine obravnavanih koč. V raziskavi smo ugotavljali naslednje podatke:

- nadmorsko višino,
- velikost,
- način oskrbe,
- dostopnost za obiskovalce,
- število stavb na lokaciji,
- tlorisno obliko koče,
- tip strehe,
- material zunanje opne (zidov in strehe),
- število prenov.

Pridobljeni podatki so bili obdelani s programom Microsoft Excell.

3. REZULTATI

Na oblikovanje planinskih koč vplivajo različni dejavniki. Eden izmed njih je gotovo lega. Nižje koče naj bi bile običajno lažje dostopne tako za obiskovalce kot tudi za oskrbovanje. Raziskava je pokazala, da večina obravnavanih koč stoji na nižji nadmorski višini – to je od 1600 m.n.v. do 1800 m.n.v. (graf 2). Glede dostopnosti se je pokazalo, da so le tri dostopne za obiskovalce s prevoznimi sredstvi kot so avto, avtobus, žičnica. Več kot tri četrtine je dostopnih le peš. Pri tem traja čas hoje od najbližjega izhodišča več kot eno uro (graf 3). To pomeni, da so obravnavane planinske koče pomembne za tiste obiskovalce, ki cenijo to obliko rekreacije. Zaradi spremenjenega načina obiskovanja

Graf 2: Število koč glede na nadmorsko višino.

Graf 4: Število koč glede na število ležišč.

gora, zlasti dostopnosti, je marsikatera nižje ležeča planinska koča izgubila status planinske koče in se spremenila v gostišči (s prenočišči). Temu primerena je tudi kapaciteta koč glede prenočišč (graf 4). Povprečno je v obravnavanih kočah nekaj čez 80 ležišč (82,5) v sobah in skupnih ležiščih. Večje število ležišč imata le najbolj oblegani koči in sicer Koča pri Triglavskih jezerih (207) in Triglavski dom na Kredarici (341).

Glede oskrbovanja smo koče razdelili v tri kategorije. V prvo sodijo tiste, ki so med obratovalno sezono dosegljive z (terenskim) vozilom. Oskrba takih koč je najpreprostejša. Druga možnost je (tovorna) žičnica, ki od spodnje postaje dostopne z vozilom, potreščine prepelje v neposredno bližino koče. V tretjo kategorijo sodijo koče, kjer je oskrbovanje običajno možno s helikopterjem, peš oziroma s konji. Raziskava je pokazala, da se samo 18 % koč oskrbujejo po cesti in 30 % z žičnico. Največ (52 %) je tistih, ki imajo drugačen način oskrbe (graf 5), kar pomeni veliko oviro pri vzdrževanju in prenovah koče.

Ker večina koč stoji na kraškem terenu oziroma blizu vrhov, imajo urejeno zbiranje kapnice v ustrezne cisterne. Glede na količino in časovno razporeditev padavin – slovensko visoko-gorje je eden bolj namočenih delov celotnih Alp (Ogrin, 1996), zbrana količina ob skrbnem ravnanju z vodo zadošča. Vendar je potrebno poudariti, da v večini koč tuširanje za obiskovalce ni možno. Kjer je v bližini koče izvir ali drug uporaben vir vode, so ga izkoristili za oskrbo stavbe. Če so pred desetletji za preskrbo z elektriko skrbeli agregati, danes čedalje več koč uporablja fotovoltaični sistem ter energijo vetra. Fotovoltaične sisteme so večinoma nameščali v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja.

Vrsto gradbenega materiala je pogojevala lokacija in dostopnost stavbe. V Sloveniji gre predvsem za kamen in les, kot najlažje dostopna gradbena materiala. Pri kombinaciji tega

Graf 3: Število koč glede dostopnosti za obiskovalce.

Graf 5: Delež koč glede na način oskrbe.

materiala gre običajno za spodnji zidan del in zgornji leseni del. S tem se je zaščitilo vremensko bolj občutljive lesene elemente pred uničenjem zaradi vlage. Koče so namreč večinoma postavljene na območja z dolgotrajno in visoko snežno odejo (Slovenske Alpe jutri, 2019). V tujini se pri obnovi in menjavi koč čedalje bolj uporabljajo prefabricirani leseni elementi, narejeni iz križno-lepljenega lesa. V tovarni tako naredijo stene, strope s ključnimi izvrtninami, topotno izolacijo itd. Namesto gradbenega žerjava elemente na mesto montaže pripelje helikopter. Pri tem uporabijo lokalni material – les. Poleg tega tak način omogoča hitro postavitev stavbe, kar je pomembna prednost v okolju, kjer je gradbena sezona kratka in nepredvidljiva. V slovenskem visokogorju se je ta »nov« način začel uveljavljati pri postavitvi bivakov.

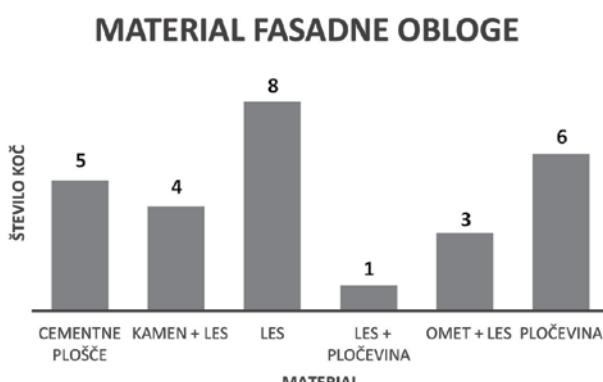
Osnovna oblika koče je kvader s streho. S kasnejšimi prizidavami in dozidavami se je osnovnemu delu dodajalo volumne, ki so ustrezali zahtevam časa, lastnika in mikrolokaciji. Raziskava osnovne oblike tlorisa je pokazala, da se pravokotnik pojavi le v 44,4 %. V ostalih primerih gre večinoma za sestavljen lik več različnih pravokotnikov. Slednje je običajno posledica različnih dozidav, ki so bile izvršene zaradi povečanja kapacitet ali izboljšanja lastnosti stavbe. Po zbranih podatkih so le štiri koče, ki niso doživele večje prenove ali dozidave. Kar enajst koč je bilo vsaj 3x adaptiranih. Povprečje adaptacij pa je preko 2. Število prenov je verjetno podcenjeno, saj vse gotovo niso dokumentirane. Za pridobivanje dodatnih prostorov so lastniki izvedli potrebne dozidave ali pa gradnje dodatnih manjših pomožnih objektov, kot so npr. zimske sobe, postaje žičnic, skladišča... v neposredni bližini glavne stavbe. Pričakovali bi, da gre v primeru planinskih koč za osamljene stavbe, vendar temu ni tako. Le v sedmih primerih (25,9 %) obravnavanih stavb je na lokaciji le ena sama stavba, v vseh ostalih primerih so v neposredni bližini še druge (največkrat pomožne) stavbe (slika 2).

Zunanja opna, naj bo streha ali pa zaščita zunanjih sten, mora ustrezati različnim zahtevam gorskega okolja. Preprečevati mora prehod vlage (dež, sneg) skozi konstrukcijo. Hkrati mora biti obstojna pri močnih vetrovih in prenašati težo velike količine snega. Obenem mora omogočati enostaven transport iz doline. Prvotno so bile stene koč zaščitene s skodelami. Tako ima danes slaba tretjina (29.6 %) stavb leseno zunanjo oblogo. Tem sledi pločevina (22.2 %), ki se je pojavila po prvi svetovni vojni, ko je bila pobrana z opuščenih vojaških objektov kot uporabna kritina. Pri prenovah v bližnji preteklosti se je zaradi odličnih lastnosti in trpežnosti uveljavila tudi trapezna pločevina. Zunanja obloga sten je tudi viden kamen, omet, betonske plošče in kombinacija različnih materialov (graf 6).

Zunanjo opno je povezan tudi tip strehe. Prvotno so bile planinske koče narejene po principu stavb v dolini. Običajna streha je bila dvokapnica. Tako streho ima danes približno dve tretjini (63.0 %) planinskih koč v visokogorju. Sprememba v tipologiji strehe je nastala po I. in še zlasti II. svetovni vojni, s spremembami namembnosti nekdanjih vojaških objektov. Pojavile so se enokapnice, položna streha in tudi ravna streha. Naklon strehe, manjši od 22°, ima tako kar osem koč, večjega pa devetnajst. Že omenjena uporaba pločevine je omogočila tudi uporabno izvedbo mansardnih in bolj položnih streh, kakršni sta npr. koči na Kamniškem in Kokrskem sedlu ter Korošici. Sprememba oblike strehe in kritine je bila kljub nekaterim pomislikom izvedena z utemeljitvijo nekaterih članov PZS, da naj bi se tako zbraloval več

Graf 6: Prevladujoča zunanja obloga zidov.

kapnice (ustni vir). Tovrstna moda uporabe pločevine je bila zlasti v 80. letih preteklega stoletja, uporabili pa so jo tudi namesto prvotno predvidene lesene oblage pri Domu na Komni (Kajzelj, 2019, str. 26).

Arhitekturni vidik prenove koč usmerjajo prostorski načrti občin. Slednji predvsem sledijo arhitekturni tradiciji stavb »doline« oziroma zgodovinskim oblikam obstoječih stavb in to želijo ohraniti (Občinski prostorski načrt občine Bovec, 2008). Dovoljujejo le manjše posege, kot so vzdrževalna dela rekonstrukcije, ter gradnja v zvezi z ekološko in energetsko sanacijo stavbe (Odlok o... Bohinj, 2017). Povečanje objekta ali kapacitet je prepovedano. Poleg tega predstavlja omejitev pri poseghih tudi lega v zavarovanih območjih. Vse obravnavane koče ležijo ali v naravnem parku ali pa v varovanih območjih Natura 2000. Šestnajst koč leži v Triglavskem naravnem parku (krajše TNP). Zakon o TNP (2010) sicer prepoveduje gradnjo novih planinskih koč »zunaj naselij in razpršene poselitve«, ne nasprotujejo pa prenovam. Zahteva pa, da se kapacitete koče ne povečujejo.

Izkušnje iz tujine kažejo, da je smiselno arhitekturno tradicijo upoštevati pri nižje ležečih stavbah, ki so bolj povezane z arhitekturo okolice, kot pa v visokogorju. V visokogorju so bližnji prostorski vzori skalni stolpi, stene, balvani in druge naravne oblike. Drug vzor predstavljajo kristali kot primer naravne geometrijske urejenosti, kar so upoštevali tudi Švicarji pri zamenjavi koče Monterossa (Girardier, 2015).

V tujini pri prenovah in zamenjavah stremijo k temu, da je prenova kvalitetna tudi z arhitekturnega vidika. Tam sledenje starim oblikam ni vedno na mestu. Ker so planinske koče del turistične ponudbe, predstavljajo koče, ki so s svojo arhitekturno podobo presežek, magnet za obiskovalce. Zato ni nenavadno, da zamenjajo tudi več kot sto let staro kočo s popolnoma novo.

4. ZAKLJUČEK

Planinske koče v slovenskem visokogorju s svojo obliko in pojavnostjo odsevajo duh časa, v katerem so nastale in »živele«. Glede na zgodovinske, naravne, materialne in družbene danosti lahko govorimo o veliki pestrosti teh stavb. Z različnimi prezidavami, dozidavami in podobno se je osnovna arhitekturna podoba stavb spreminja. Del naših koč izvira iz nekdanjih vojaških objektov, kjer je bila oblika podrejena funkcionalnosti. Ne glede na delno navezanost arhitekture koč na arhitekturno izročilo doline, lega izven območij arhitekturnih krajin dopušča tudi sodobno oblikovanje, ki ne sloni na neposrednem arhitekturnem izročilu doline, ampak sledi racionalni uporabi lokalnih materialov in funkcionalnim zahtevam v zahtevnih klimatskih razmerah (slika 3).

Po drugi strani obstoječe koče v visokogorju večinoma ne ustrezajo sodobnim zahtevam varstva pred požarom. Te so v gorskem okolju specifične. Lokacija, običajno nedostopno gasilskim vozilom, pomeni težavo za gašenje, kar se je izkazalo pri požaru na Korošici. Drugi problem je odkrivanje in javljanje požara, kar se je pokazalo na Okrešiju. Naslednji problem so evakuacijske poti. Večina koč ima le eno stopnišče, ki ne ustreza zahtevam po zaščitenem stopnišču (TSG 1 001: 2019). V primeru požara, zlasti v nočnem času, bi bile posledice lahko katastrofalne. Problem evakuacije v tujini običajno rešijo s fiksno zunanjim lestvijo, ki omogoča bolj zahtevno, a še vedno varno pot povega po zunanjji steni.

Visokogorje je ohranjen naravni svet, v katerega naj bi se čim manj posegal. Vendar zgledi iz tujine, zlasti iz Alp, kažejo, da je večkrat bolje porušiti staro stavbo in postaviti novo, ki je sodob-

no oblikovana, energetsko samooskrbna in emisijsko neproblematična, kot pa prenavljati malo tu in malo tam. Prvi preizkus pri nas bo nova koča na Korošici. V kolikor bo ambiciozen predlog (slika 4) uresničen in bo postal vzorčen primer uspešne prenove, bo to lahko vplivalo tudi na deležnike pri odločitvah za prenove oziroma gradnjo nadomestnih stavb.

Če predpostavljamo, da je v mentalni podobi obiskovalcev tipična planinska koča »hiša«, ki ima spodnji del zidan ali lesen, na vrhu pa tipično dvokapnico z naklonskim kotom nekje med 40° in 60° in morda še čop, je takih koč sedaj v visokogorju le dobra polovica. Ostale pa od te podobe že sedaj odstopajo.

LITERATURA IN VIRI

Di Bartolomeo, M. (2018). Italijanske planinske koče (1918–1943) v Sloveniji. Območje Julijskih Alp. Planinski vestnik (Ljubljana), 7/8, str. 9–14.

Eržen, M. (2019). Planinske koče – odraz obdobja izgradnje in potreb obiskovalcev gorskega sveta. AB Arhitektov bilten (Ljubljana), 2019, 217/218/219/220, str. 18–22.

Gams, I. (2002). Koliko visokogorja imamo? Planinski vestnik (Ljubljana), 2002, 3, str. 24–28.

Gesell T. (2015). Der Ersatzbau der Höllentalangerhütte. Pridobljeno 6. 9. 2019 s spletno strani <https://www.alpenverein-muenchen-oberland.de/hoellentalangerhuette/ersatzbau>.

Girardier, P. (2015). 150 Jahre Monte Rosa (1865–2015). Chaman verlag. Pridobljeno 16. 9. 2019 s spletno strani <https://monterosahuette.ch/geschichte/>.

Humar, M. (2002). Planinski terminološki slovar. ZRC SAZU. Pridobljeno 6. 9. 2019 s spletno strani <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/planinski/iskalnik?iztocnica=visokogorje#v>.

Kajzel, M. (2019). Sodobna gorska arhitektura v Sloveniji po letu 2000. AB Arhitektov bilten (Ljubljana), 217/218/219/220, str. 22–28.

Kultivator, kreativna arhitektura. Pridobljeno 5. 9. 2019 s spletno strani <http://www.kultivator.si/index.html>.

Mihelič, B., Humar, M., Nikšič, M. (2015). Urbanistični terminološki slovar. Ljubljana. ZRC SAZU, Urbanistični inštitut.

Mikša, P., Žorn, M. (2018). Nacionalno’markiranje’ slovenskih gora pred prvo svetovno vojno. *Igra Ustvarjalnosti - Creativity Game*, (6), str. 22–29. <https://dx.doi.org/10.15292/IU-CG.2018.06.022-029>

Pärsch, S. (2017). Die 10 schönsten Berghütten Bayerns. Pridobljeno 6. 9. 2019 s spletno strani <https://www.redbull.com/de-de/schoensten-berghuetten-bayern>.

Odlok o občinskem prostorskem načrtu občine Bohinj. 2017. Pridobljeno 5. 9. 2019 s spletno strani <https://obcina.bohinj.si/files/other/news/23/1064340dlok%20o%20občinskem%20prostorskem%20načrtu%20občine%20Bohinj%20neuradno%20prečiščeno%20besedilo.pdf>.

Ogrin, D. (1996). Podnebni tipi v Sloveniji. Geografski vestnik (Ljubljana), 1996, 68, str. 39–65.

Olpererhütte. Pridobljeno 6. 9. 2019 s spletno strani <https://www.olpererhuette.de/huetten-deutscher-alpenverein.html>.

Planinska zveza Slovenije. Pridobljeno 6. 9. 2019 s spletno strani <https://www.pzs.si/>.

Pravilnik o planinskih kočah, bivakih in planinskih učnih središčih (2017). Planinska zveza Slovenije. Pridobljeno 16. 9. 2019 s spletno strani https://www.pzs.si/javno/gk_dokumenti/gk_pzs-pravilnik-koca_bivak_pus_2017.pdf.

Prostorski načrt občine Bovec. 2008. Pridobljeno 5. 9. 2019 s spletno strani https://obcina.bovec.si/dokumenti/OPN_Obcinski_prostorski_nacrt/uradni%20dokumenti/OPN%20Bovec%202008.pdf.

Slika 3: Gomiščkovo zavetišče na Krnu. Koča, ki z lokalno, dolinsko arhitekturo strme simetrične dvokapnice z napaščem nima dosti povezave. Bolj spominja na skromne hiše kje na Arktiki, kjer so vremenski pogoji večinoma podobni našim visokogorju in torej ustreza definiciji po »hiši«, ki je prilagojena zahtevam okolja (vir: www.hribi.net).

Slika 4: Izgled novega Kocbekovega doma na Korošici (vir: Rok Bordon – z dovoljenjem avtorja).

Salmhütte. (2017). Pridobljeno 5. 9. 2019 s spletno strani <https://www.bergwelten.com/h/salmhuette>.

Slovenske Alpe jutri – skrajni vremenski pojavi in izginjajoči ledeni. ARSO. Pridobljeno 16. 9. 2019 s spletno strani <https://www.arso.gov.si/soer/alpe.html>.

Strojin, T. (2003). Zgodba okrog prvega triglavskega zavetišča na Prodih. Planinski vestnik (Ljubljana), 3, str. 12–15.

TSG 1-001 2019: Požarna varnost v stavbah. Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana.

Ustni vir: Andrej Mejac. 6. 10. 2019.

Zakon o Triglavskem narodnem parku (2010). Uradni list RS, št. 52/2010.